

Chmielewska, Hanna Bożenna

Obraz świadomości obywatelskiej młodego pokolenia w pierwszych latach transformacji systemowej

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 14, 359-362

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Hanna Bożenna Chmielewska

Obraz świadomości obywatelskiej młodego pokolenia w pierwszych latach transformacji systemowej*

Przedstawiona czytelnikom pozycja książkowa, to rozprawa doktorska pani mgr Mirosławy Jaworowskiej pt. "Młodzież w zwierciadle przełomu 1989-1995. Studium świadomości obywatelskiej młodzieży szkolnej województwa łomżyńskiego w latach 1989 - 1995, wydana w roku 1999.

Jest to studium, które ma ułatwić zrozumienie istoty transformacji ustrojowej w Polsce i jej wpływu na treść świadomości obywatelskiej uczniów, zachęcić do głębszej refleksji, wnikliwych studiów.

We wstępie czytamy, że zamiarem autorki tej rozprawy jest ukazanie na podstawie badań terenowych w woj. łomżyńskim, treści i poziomu dynamiki oraz okoliczności wchodzenia "w orientację obywatelskie" uczniów ostatnich klas szkół podstawowych i średnich w 1989r. a następnie w roku 1995.

Publikacja jest propozycją odczytania przemian oraz określenia nadziei i zagrożeń z nimi związanych.

Rozprawa została podzielona na sześć rozdziałów skupionych wokół następujących problemów: kwestia świadomości - świadomość społeczna, świadomość polityczna, świadomość państwowa, świadomość obywatelska. Do tego celu wykorzystano bardzo bogatą literaturę przedmiotu. Następnie charakterystyka badań własnych na tle wybranej literatury przedmiotu, zmiany w systemie wartości i dążeń życiowych, czynniki zmian w orientacjach obywatelskich, motywy i formy aktywności społecznej, transformacja ustrojowa a dynamika świadomości obywatelskiej.

Przegląd wybranych przez autorkę pozycji z literatury naukowej, poświęcony preferowanym wartościom, aspiracjom, kształtującym się postawom i orientacjom polityczno - obywatelskim młodego pokolenia uświadamia czytelnikowi, iż nawiązanie do bogatego nurtu badań dynamiki przemian świadomości młodzieży jest zobowiązujące i trudne.

Celem pracy jest opis wybranych aspektów treści i dynamiki świadomości obywatelskiej młodzieży szkolnej w województwie łomżyńskim w latach 1989 - 1995 w świetle badań empirycznych badanej populacji oraz innych badań sondażowych, dotyczących subiektywnej strony zagadnienia, przed-

*Mirosława JAWOROWSKA, Młodzież w zwierciadle przełomu 1989-1995. Studium świadomości obywatelskiej młodzieży szkolnej woj. łomżyńskiego 1989-1995. Warszawa 1999. Wyd. Instytut Kultury Wsi.

stawienie uznawanych przez młodzież wartości oraz jej postaw obywatelskich, poznanie czynników, które wpływają na wyrażane poglądy i oceny, a więc na kształtowanie się postaw młodzieży.

Autorka uważa, iż w polityce społecznej wydaje się być nader potrzebna szeroka, różnorodna wiedza o młodzieży. Myśląc dzisiaj o edukacji społeczno-politycznej młodego pokolenia należy pamiętać o charakterystycznych cechach współczesnej młodzieży, o jej oczekiwaniach i dążeniach. Młodzież, zdaniem autorki kładzie duży nacisk na weryfikowanie wiarygodności i motywów deklaracji słownych, jak i rzeczywistych działań.

Praca ta stanowi przyczynek do obrazu młodego pokolenia lat dziewięćdziesiątych i zarazem do analizy procesów społecznych, jakie w tym okresie miały miejsce. Chodzi bowiem o obraz młodzieży okresu przełomu oraz o analizę przemian wybranych treści świadomości obywatelskiej a także postaw społecznych (cel naukowo - badawczy), chociaż nie wyklucza to praktycznego wykorzystania wyników badań do poszerzenia samowiedzy uczniów, doskonalenia pracy nauczyciela, organizacji młodzieżowych, samorządów szkolnych (cel praktyczno - społeczny).

Koncentracja uwagi autorki na środowiskach rodziny i szkoły, szczególnie na roli socjalizującej nauczycieli, pozwala jej na charakterystykę środowiska społecznego kształtowania się elementów świadomości obywatelskiej.

Za niezwykle ważny czynnik socjalizacji uważa M. Jaworowska edukację polityczną, która stanowi warunek stabilizacji systemu, która to stabilność jest celem socjalizacji, zaś socjalizacja polityczna kształtuje poziom i treść myślenia politycznego, które można nazwać ramami świadomości politycznej, a tym samym obywatelskiej.

Wyniki badań autorki i ich interpretacja są różnym przyczynkiem do poznania w jednym regionie mechanizmów dynamiki i zahamowań tych zmian. Są one jako problem praktyczny i poznawczy ważne dla przyszłości kraju i państwa.

M. Jaworowska dowiodła, iż w latach 1989 - 1995 w województwie łomżyńskim wśród ośmioklasistów szkół podstawowych i maturzystów szkół średnich zmiany w dążeniach życiowych i systemie wartości są jeszcze nikle, choć ich początki widać już wyraźnie. Według autorki powody tego stanu rzeczy są różne:

1. Region łomżyński należy do peryferyjnych regionów tzw. "ściany wschodniej" o przewadze rolnictwa i małych miast, bez tradycji szerokiego ruchu umysłowego i przemysłowo - gospodarczego, raczej z tradycjami kultury wiejskiej, ludowej, drobnomiejscowej.

2. Środowisko rodzin badanych uczniów to ojcowie i matki, którzy wykonują zawód rolników (60 % badanej populacji uczniów) robotników wykwalifikowanych (26 - 28 %), a także pracujących jako robotnicy rolni (około 20 %). Jest to więc środowisko wyraźnie ludowo - robotnicze.
3. Sytuacja ekonomiczna wielu rodzin, szczególnie ze wsi i małych miast, gdzie zagłądało do domów strukturalne bezrobocie, nie sprzyjała przychylniej refleksji dotyczącej transformacji, szczególnie rynku, pieniądza, wydatków socjalnych, perspektyw zatrudnienia po zdaniu matury.
4. Nie weszły jeszcze lub weszły bardzo powierzchownie do szkół, szczególnie na tzw. prowincji, nowe wytyczne i podręczniki z zakresu edukacji o państwie i polityce (obywatelskiej). Trwał więc w tym zakresie "stan przejściowy", w którym, przy braku nauczycieli przedmiotu, były to lekcje chaotyczne, jeśli nie w ogóle stracone.

Wszystko to stwarzało specyficzny bezład i zachwianie systemu wartości oraz wyobrażeń o możliwości realizacji dążeń życiowych badanych.

Interesujące poznawczo są uwagi autorki dotyczące zmian w orientacjach obywatelskich uczniów. Te orientacje to przede wszystkim postawy badanych wobec aktualnego stanu państwa oraz ich wyobrażenia na temat wzoru osobowego "człowieka władzy".

Wyidealizowany model "człowieka władzy", który możemy dostrzec w wyborach cech polityków w badaniach, który właściwie w swym kształcie nie zmienił się od 1989r. do 1995 roku, a nawet wzmocnił swe etyczne fundamenty, to też swoista kontestacja - autorka sądzi tak na podstawie wielu rozmów z młodymi prowadzonych bez celów bezpośrednio badawczych - przeciw nagminnym faktom łamania prawa i zasad etycznych przez nową klasę polityczną po 1989 r. Zaznacza, że normalny obywatel oczekuje od państwa takiej polityki, takich decyzji, praw i zarządzeń, które zwiększają pulę pozytywów i eliminują biegun negatywów - zgodnie z prawem, możliwościami i oczekiwaniami własnymi współobywateli.

Po przeczytaniu rozdziału IV i VI książki nasuwają się czytelnikowi następujące refleksje.

Człowiek mający możliwości bycia wolnym, cieszący się komfortem systemu demokracji wybiera to, co uznaje za ważne dla siebie oraz swojej rodziny. Wybiera jednak w ramach różnych ograniczeń, jakie narzucają mu: obywatelstwo danego kraju, związki z określoną społecznością lokalną oddziaływanie wszechobecnego przekazu informacyjno - propagandowego. Ludzie ukształtowani pod wpływem niezmiennego systemu marzą wprawdzie o wolności, ale nie potrafią z niej uczynić rzeczywistości po-

wszechnej. Narodziny pluralizmu nie tyle zmieniły formę działania na rzecz realizacji interesów partykularnych, niekoncesjonowanych, ile zapoczątkowały wprowadzenie do systemu społecznego imperatywów równoprawności, alternatywności i konkurencyjności różnych koncepcji.

Zdaniem autorki przejściowość doby obecnej nie ulega wątpliwości. Przejściowość ta może jednak wyznaczyć drogę w trzech kierunkach: (1) ugruntowanie się chaosu, (2) przewyciężenie go w drodze ugruntowania się szacunku dla reguł społeczeństw demokratycznych opartych na kompromisie oraz (3) przewyciężenia go w drodze stabilizacji nowego autorytaryzmu. O ile pierwsza i trzecia droga zmieni edukację i wychowanie moralne w indoktrynację, o tyle druga stwarza sytuację koniecznej interwencji edukacyjnej.

W dostrzeganej dynamice świadomości obywatelskiej badanej młodzieży poważną lukę, zdaniem Mirosławy Jaworowskiej stanowi niemal marazm jeśli chodzi o wiedzę, docenianie i chęć współdziałania w budowaniu obywatelstwa lokalnego, samorządowego w konkretnej „małej ojczyźnie”. Bo to dopiero daje legitymację i realny pogląd na sprawy regionu, kraju, a nawet Europy. To czyni udział w życiu publicznym, politycznym - treścią osobowości.

W Polsce pomyślną przyszłość wiąże się ze skutecznym przebiegiem procesu transformacji ustrojowej i ze stopniową budową społeczeństwa obywatelskiego, co wymaga ukształtowania określonych postaw politycznych - zaznacza autorka. Jakich ?

Wyniki odpowiedzi na pytanie o postawy wobec zachodzących zmian) są bardzo istotne.

Młodzi to generacja, która na własnej skórze poznała wady i zalety nowego systemu. Bardzo wcześnie muszą zaczynać poważnie myśleć o przyszłości. To myślenie o przyszłości zależy w znacznym stopniu od tego, w jakim kierunku rozwinie się świadomość obywatelska tej generacji. Mirosława Jaworowska konkluduje, iż przy licznych ograniczeniach i koniecznej ostrożności w wyciąganiu wniosków uzyskane rezultaty badań są interesujące, ponieważ pokazują powolną, ale wyrazistą zmianę świadomości obywatelskiej.

Publikacja ta powinna być znana nauczycielom, socjologom, politykom. Sądzę, że będzie szczególnie przydatna osobom zainteresowanym kwestią świadomości obywatelskiej i jej przemianami w pierwszych latach transformacji systemowej; ponieważ ujmuje jasnością przedstawionej problematyki, można polecić ją również osobom zawodowo nie związanym z tytułową problematyką.

Książka ta więc stanowi cenne źródło informacji i przemyśleń dotyczących skomplikowanego procesu „obywatelskiego wrastania” we wspólną Europę i inspiracją do dalszych studiów nad świadomością młodego pokolenia.